

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

КОСТИРЯ ІРИНА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 378:316.46-057.2(043.3)

**ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ У
ВИЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Вінниця – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут», Міністерство освіти і науки України, м. Харків.

Науковий керівник кандидат педагогічних наук, доцент
Гура Тетяна Віталіївна,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
професор кафедри педагогіки та психології
управління соціальними системами імені академіка
Івана Зязюна, м. Харків.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Сопівник Руслан Васильович,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, завідувач кафедри
педагогіки, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, доцент
Прадівляний Микола Григорович,
Вінницький національний технічний університет,
директор Центру міжнародних зв'язків м. Вінниця.

Захист відбудеться «24» квітня 2018 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус № 2, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21100, м. Вінниця, вул. Острозького, 32 та на сайті університету за адресою: www.vspu.edu.ua.

Автореферат розісланий «22» березня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В сучасних умовах розвитку суспільства, що зумовлений переходом від індустріальної суспільної формації до формації нового типу – інформаційної, важливе значення має динамічний розвиток науки й техніки, що значно підвищує роль інженерної діяльності в суспільстві. При цьому ефективнішого розвитку промисловості досягають ті країни, де, насамперед, увага приділяється проблемі добору й фаховій підготовці найбільш здібної і талановитої молоді. Нові виклики для майбутніх інженерів пов'язані із нагальними явищами сьогодення. Один із цих викликів пов'язаний з їхньою готовністю виконувати проектно-конструкторську, виробничо-технологічну, науково-дослідну та організаційно-управлінську функції. Виконання організаційно-управлінської функції неможливе без сформованої лідерської позиції, тому формування в майбутніх інженерів лідерської позиції є однією з важливих проблем технічної освіти, що обумовлює становлення інженерів нової формації, які не тільки спроможні експлуатувати і використовувати нові технології, а й здатні ініціювати та управляти змінами в технологічному процесі.

Підготовка висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців сучасною системою вищої освіти згідно, з вимогами державних нормативних документів (закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки), зумовлює налаштованість майбутнього інженера не лише на опанування професійними знаннями, а й на особистісний розвиток, розкриття потенціалу, формування організаційних здатностей. Такі вимоги до особистості майбутнього інженера зумовлюють необхідність його спрямування до здійснення управлінських функцій, організаційного впливу на виробничий колектив, виконання ролі лідера, що забезпечується сформованістю лідерської позиції.

Формуванню сучасних теорій лідерства, положення яких можуть бути використані під час розв'язання завдань підготовки лідерів у вищій школі, присвячено роботи таких знаних зарубіжних учених як: Б. Басс, Р. Бояцис, Д. Бренкерт, М. Де Врис, Т. Карлейль, П. Касс, Д. Кьюла, Г. Лебон, Т. Маак, Д. Майерс, У. Міллер, М. Плес, П. Прузан, С. Сакман, Г. Тард, Л. Шарп Пейн, Р. Емерсон та ін. Вивченню феномену лідерства, розробці концепцій і механізмів розвитку лідерських якостей особистості присвячені роботи Т. Гури, Р. Грановської, О. Євтихова, Н. Жеребової, С. Калашнікової, Р. Кричевського, Г. Лактіонової, І. Найдовської, Ю. Платонова, О. Пономарьова, О. Романовського, Р. Сопівника, А. Тіхонова, Л. Уманського та ін. Значна кількість теоретико-методологічних положень, що можуть бути корисними для розв'язання завдань з підготовки професіоналів-лідерів, представлена в працях знаних психологів і педагогів, у яких розроблялися питання позиції особистості (К. Абульханової-Славської, Б. Ананьева, Л. Архангельського, О. Асмолова, І. Беха, Н. Бітянової, Л. Божович, І. Кона, Г. Костюка, О. Леонтьєва, О. Петровського, С. Рубінштейна, Г. Цукермана). Процесу формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти сприятиме значний досвід сучасного виховання та розвитку особистості, який

накопичено у вітчизняній і світовій педагогіці. Цьому присвячено праці таких учених, як: О. Безкоровайна, М. Боритко, Г. Васянович, В. Козаков, А. Коломієць, О. Коберник, М. Козяр, О. Лавріненко, М. Прадівляний, М. Рожков, В. Селіванов, М. Солдатенко, Г. Тарасенко, В. Штифурак, В. Ягоднікова, В. Ягупов та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, які певною мірою сприяють вирішенню зазначеної проблеми, можна констатувати, що в сучасній педагогічній науці недостатньо досліджено проблему формування лідерської позиції майбутніх інженерів.

Актуальність означеної проблеми посилюється необхідністю розв'язання виявлених під час дослідження суперечностей, що існують у теорії і практиці вищої школи, а саме:

- між потребою суспільства в інженерах з високим рівнем сформованості лідерської позиції та відсутністю науково-обґрунтованої системи формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти;

- між переважанням у вищій технічній школі традиційних технологій і методів підготовки студентів у сфері фахової освіти та необхідністю переорієнтації на виховання лідерської позиції особистості майбутнього інженера, що передбачає впровадження інноваційних педагогічних форм і методів;

- між необхідністю формування лідерської позиції у майбутніх інженерів в освітньому процесі та неготовністю педагогічних кадрів до цього.

Отже, актуальність проблеми, її теоретична та практична значущість, недостатня розробленість, а також необхідність розв'язання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» «Розробка методології розвитку лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти в інформаційному суспільстві» (0115U000520), а також госпдоговірної теми (із ТОВ «Авогадро») «Формування лідерської позиції у інженерів» (0117U005403).

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (протокол № 3 від 17 листопада 2015 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 15 грудня 2015 року).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробленні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої освіти технічного профілю.

Відповідно до поставленої мети в дослідженні визначено такі **завдання**:

1. Визначити суть і структуру лідерської позиції майбутніх інженерів.

2. Теоретично обґрунтувати та розробити педагогічні умови формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти.

3. Розробити модель реалізації умов формування лідерської позиції майбутніх інженерів у виховному процесі закладів вищої технічної освіти.

4. Уточнити критерії та показники рівнів сформованості лідерської позиції майбутніх інженерів та експериментально перевірити вплив розроблених педагогічних умов на її формування в закладах вищої технічної освіти.

5. Розробити методичні рекомендації з формування лідерської позиції майбутніх інженерів в освітньому процесі під час позааудиторної та аудиторної роботи.

Об'єкт дослідження – виховання майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування лідерської позиції у майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що ефективність формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти підвищиться, якщо в виховному процесі реалізувати такі взаємопов'язані педагогічні умови: 1) залучення студентів у практичну самостійну діяльність, що передбачає застосування організаційних, комунікативних, когнітивних, рефлексивних умінь і зумовлює прояв їх лідерської позиції; 2) моделювання професійно-орієнтованих завдань, що вимагають від майбутніх інженерів вибору оптимальних способів лідерського впливу у ситуаціях діалогічної та групової взаємодії; 3) виховання ціннісного ставлення майбутніх інженерів до лідерської позиції під час позааудиторної та аудиторної роботи.

Методи дослідження. З метою розв'язання поставлених завдань було використано комплекс таких **методів** дослідження: *теоретичних* – аналіз наукових джерел з метою з'ясування стану розробленості зазначеної проблеми; для визначення теоретичних засад і ключових понять дослідження; (аналіз, синтез, класифікація, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення, порівняння), *емпіричних* – для визначення рівня сформованості лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти (педагогічне спостереження, бесіда, опитування, тестування, експертне оцінювання, контент-аналіз, кваліметрія); для перевірки ефективності розроблених педагогічних умов формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти (педагогічний експеримент), *статистичних* – для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних (методи математичної статистики).

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася в 2014-2017 роках на базі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова, Української інженерно-педагогічної академії, Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. В експерименті брали участь студенти інженерних спеціальностей у кількості 388 осіб та 22 викладачі вищезазначених закладів вищої технічної освіти.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягають у тому, що:

вперше обґрунтовано педагогічні умови формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти (залучення майбутніх інженерів у різні види практичної самостійної діяльності, яка передбачає застосування організаційних, комунікативних, когнітивних, рефлексивних умінь і зумовлює прояв їх лідерської позиції; моделювання професійно-орієнтованих завдань, що вимагають від майбутніх інженерів вибору оптимальних способів лідерського впливу у ситуаціях діалогічної та групової взаємодії; виховання ціннісного ставлення майбутніх інженерів до лідерської позиції під час позааудиторної та аудиторної роботи);

уточнено:

- критерії та показники рівнів сформованості лідерської позиції майбутніх інженерів (мотиваційно-ціннісний, пізнавально-поведінковий, особистісно-рефлексивний);

- сутність поняття лідерської позиції майбутніх інженерів, як особистісна характеристика, що включає в себе усвідомлення майбутнім інженером готовності до виконання ролі лідера та здатності до організаційного впливу на виробничий колектив; лідерська позиція ґрунтується на лідерському потенціалі майбутнього інженера та формується в процесі засвоєння лідерської ролі в різних життєвих ситуаціях, включаючи умови професійної інженерної сфери;

набула подальшого розвитку структура лідерської позиції майбутніх інженерів, зміст, форми і методи виховання лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що запропонована методика діагностування сформованості лідерської позиції майбутніх інженерів може бути реалізована в практиці закладів вищої технічної освіти. Розроблено теми лекційних і семінарських занять, методичні рекомендації «Формування лідерської позиції майбутнього інженера» для науково-педагогічних співробітників, що викладають дисципліни психолого-педагогічного циклу. Теоретичні положення і висновки можуть бути використані для удосконалення організації виховного процесу закладів вищої технічної освіти в підготовці майбутніх інженерів.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Одеського національного політехнічного університету (довідка № 2614/83-07 від 06.11.2017 р.), Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (довідка № 3474/57 від 09.11.2017 р.), Харківського національного університету міського господарства ім. О. М. Бекетова (довідка № 2370 від 16.11.2017 р.), Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (довідка № 66-01-304/38 від 17.11.2017 р.), Української інженерно-педагогічної академії (довідка № 106-32/23 від 22.11.2017 р.), Кременчуцького національного університету (довідка № 103-10/1525 від 04.12.2017 р.) Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані в подальших дослідженнях, присвячених темі формування особистості майбутнього лідера.

Автором розроблено програму спецкурсу «Підготовка студентів до самостійної роботи вихователями в дитячому оздоровчому таборі» для формування лідерської позиції у студентів закладів вищої технічної освіти в позааудиторній діяльності. Науково-методичні матеріали щодо формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої освіти технічного профілю можуть бути корисними для підготовки педагогічного складу та інших організаторів виховного процесу до формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти. Висвітлені в дослідженні питання можуть бути використані для формування лідерської позиції у майбутніх фахівців іншої професійної спрямованості.

Особистий внесок автора в працях, написаних у співавторстві (відповідно до списку публікацій), полягає в уточненні поняття «лідерська позиція» та визначенні її компонентів [3; 8; 10; 13; 14]; уточненні важливості інтонаційної виразності педагогів під час формування комунікативних навичок майбутніх фахівців [11], аналізі місця лідерського потенціалу в структурі лідерської позиції [9], уточненні ролі духовності в процесі становлення лідерської позиції [16], аналізі теоретичних основ формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти [21].

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки і результати доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня:

- *міжнародних:* «Духовно-моральнісні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації» (Харків, 2014); «Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес» (Харків, 2015, 2016); «Наукова школа академіка І.А. Зязюна у працях його соратників та учнів» (Харків, 2015, 2016, 2017); «Психолого-педагогічні аспекти формування управлінського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика» (Харків, 2014, 2015, 2016); «Кадровий потенціал сучасних освітніх систем: стан і перспективи» (Харків, 2016); «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я» (Харків, 2016); «Лідери ХХІ століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій» (Харків, 2017);

- *всеукраїнських:* «Могилянські читання: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (Миколаїв, 2016).

Основні положення та результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна та факультету соціально гуманітарних технологій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (2014-2017 рр.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 23 публікаціях, із них: 6 статей – у провідних фахових виданнях України, 1 стаття – у зарубіжних періодичних виданнях, 1 стаття – у збірнику наукових праць, 15 – у матеріалах наукових конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (255

найменувань, з них – 46 іноземними мовами), 11 додатків (на 128 сторінках), 45 таблиць (на 17 сторінках), 19 рисунків (на 11 сторінках). Загальний обсяг дисертації складає 373 сторінки, із них основного тексту – 196 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито ступінь її розробленості, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, сформульовано гіпотезу й охарактеризовано методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичну й практичну значущість дослідження, наведено дані про апробацію та впровадження результатів дисертаційного дослідження.

У першому розділі – **«Теоретичні питання формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти»** – проаналізовано й узагальнено основні підходи до вивчення проблеми становлення та формування позиції особистості в виховному процесі; конкретизовано поняття «лідер», «лідерство», «позиція особистості»; визначено поняття «лідерська позиція», охарактеризовані його сутність і базові компоненти структури; розглянуто роль і місце лідерської позиції в процесі формування професійної компетентності майбутнього інженера; наведене теоретичне обґрунтування моделі реалізації педагогічних умов формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладі вищої технічної освіти.

Визначено, що феномен лідерства привертав науковий інтерес упродовж усього ХХ століття та продовжує залишатися актуальним для наукового дослідження й досі. Основні підходи до вивчення сутності, структури, закономірностей виникнення та прояву лідерства розкриті в роботах західних дослідників Дж. Алігера, Б. Басса, У. Бенніса, П. Бейдера, К. Де Вадера, С. Заккаро, Р. Канунго, К. Кемпа, Ш. Кіркпатріка, Дж. Конгера, Е. Локка, Р. Лорда, Р. Манна, Р. Стогділла, Б. Познера. У вітчизняній науці лідерство почало розглядатися в останні три десятиліття і частіше за все розглядається через: дослідження професійної підготовки лідерів (Т. Гура, С. Калашнікова, О. Романовський, Р. Сопівник); дослідження організаційного лідерства (Л. Карамушка, О. Філь); дослідження політичного лідерства (А. Пахарєв, М. Морарь, В. Біленко, Н. Трач). Абсолютна більшість робіт присвячена дослідженню лідерства як такого, виробленню підходів щодо формування та розвитку лідерських якостей. Проблема дослідження лідерської позиції як інтегративного утворення особистості майбутнього фахівця інженерного профілю досі залишалася поза увагою науковців.

У найбільш широкому значенні поняття «позиція» тлумачиться як точка зору, що проявляється в цінностях і переконаннях людини та реалізується в її діяльності. Останніми роками науковий інтерес вітчизняних дослідників привертають проблеми формування та розвитку громадянської позиції (М. Бабкіна, О. Дьоміна, О. Кафарська, Н. Корпач, Н. Нікітіна, А. Сігова, К. Чернишова, М. Шиманський), професійної позиції (Н. Боритко, С. Нелюбов, О. Темченко, І. Торбенко), комунікативної позиції (Д. Щербина), екологічної позиції (О. Лазебна), соціально-моральної позиції (О. Коваленко),

дослідницької позиції (В. Лісовий), активної життєвої позиції (Л. Кравченко), позиції особистісного самоствердження (О. Безкоровайна). Лідерська позиція в працях вітчизняних педагогів також досліджувалася, але переважно в загальному, а не професійному, контексті й стосувалася школярів різних вікових категорій (Д. Алфімов, О. Хмизова). Аналіз досліджень, присвячених вивченню позиції особистості, дозволив визначити лідерську позицію майбутнього інженера як особистісне утворення, що включає в себе усвідомлення майбутнім інженером готовності до виконання ролі лідера та здатності до організаційного впливу на виробничий колектив.

У структурі лідерської позиції було виокремлено чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та особистісний. *Мотиваційно-ціннісний компонент* відображає спрямованість майбутнього інженера на лідерство та успіх у професійній діяльності. Цей компонент проявляється через ціннісне ставлення до своєї професії та саморозвитку в ній. *Когнітивний компонент* лідерської позиції відображає розуміння важливості лідерства для досягнення особистісного та професійного успіху. *Діяльнісний компонент* відображає здатність особистості до застосування своїх знань і вмінь на практиці; а також готовність до трансформації практичного досвіду з різних сфер життя для досягнення цілей у професійній діяльності. *Особистісний компонент* відображає якості людини, які необхідні для розвитку лідерської позиції.

У першому розділі були визначені педагогічні умови формування лідерської позиції майбутнього інженера. *Першою педагогічною умовою формування лідерської позиції у майбутніх інженерів було визначено залучення студентів у практичну самотійну діяльність, що передбачає застосування організаційних, комунікативних, когнітивних, рефлексивних умінь і зумовлює прояв їх лідерської позиції.* Саме самотійна діяльність у реальних умовах підвищує здатність до пошуку та оволодіння новою інформацією, забезпечує здатність до адаптивності, сприяє мобільній зміні форми діяльності, та навіть сфери діяльності, допомагає формувати готовність до інновацій, підвищує загальну якість роботи. На важливість самотійної роботи в процесі професійного розвитку майбутніх фахівців указують і сучасні вчені: В. Буряк, О. Дубасенюк, П. Підкасистий, Б. Познер, Дж. Розенберг. Під час реалізації цієї умови особливий наголос робився на використанні інноваційних, самотійних, демократичних, групових та індивідуальних форм виховної роботи.

Другою педагогічною умовою формування лідерської позиції майбутніх інженерів було визначено моделювання професійно-орієнтованих завдань, що вимагають від студентів вибору оптимальних способів лідерського впливу у ситуаціях діалогічної та групової взаємодії. Формування лідерської позиції майбутнього інженера можливе тільки за умови, що в процесі навчання у закладах вищої технічної освіти студент буде поставлений у такі умови, що будуть наближеними до умов його майбутньої практичної діяльності, що можливо при використанні різноманітних методів, засобів і прийомів активного навчання. Сучасні науковці-педагоги (Ж. Богдан, М. Браун, І. Зязюн, В. Каплінський, Р. Клепп-Сміт, М. Козяр, Н. Кузьміна, М. Куценбергер,

Г. Лестер, Дж. Метью, Л. Савенкова, В. Семиченко, Т. Солодовник, Л. Тревіно) найбільш ефективним методом занурення майбутніх фахівців в умови реальної професійної діяльності називають моделювання. Дослідники відзначають, що включення моделювання в процес навчання у закладі вищої освіти допомагає побудувати «міст» між теоретичними знаннями та вміннями і навичками, що будуть застосовуватися майбутніми фахівцями в професійній діяльності.

Третьою педагогічною умовою було визначено виховання ціннісного ставлення до лідерської позиції в позааудиторній та аудиторній роботі, що реалізовувалася через впровадження в навчання та позааудиторну роботу студентів системи програм розвитку лідерської позиції на спецкурсах викладачів кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Лідерська позиція становить особистісне утворення, що ґрунтується в тому числі на ціннісному ставленні до лідерства та лідерської позиції, зокрема. Саме усвідомлення важливості лідерської позиції для досягнення професійного та особистісного успіху майбутнього інженера є однією з ключових умов її формування. В таких умовах є очевидним, що тільки засоби виховання можуть забезпечити належний вплив на особистість майбутнього інженера.

Формування лідерської позиції є відповіддю на соціальне замовлення суспільства, адже темп розвитку технологій вимагає в інженерів інноваційного лідерського мислення, лідерської поведінки, лідерської взаємодії з послідовниками. Формування в дослідженні розглядається як спеціально організований виховний процес, спрямований на становлення і розвиток лідерської позиції студентів, що реалізується згідно з авторською моделлю (рис. 1).

У другому розділі – **«Реалізація педагогічних умов формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти»** – описано реалізацію педагогічних умов з формування лідерської позиції майбутніх інженерів в позааудиторній та аудиторній роботі вищого технічного закладу; представлено методичні рекомендації щодо реалізації педагогічних умов.

Рис 1. – Модель реалізації педагогічних умов формування лідерської позиції майбутніх інженерів

На формувальному етапі дослідження були послідовно впроваджені педагогічні умови формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти. В процесі реалізації *першої педагогічної умови* студенти були залучені в практичну, самостійну діяльність, що передбачає застосування організаційних, комунікативних, когнітивних, рефлексивних умінь і зумовлює прояв їх лідерської позиції. Майбутні інженери були залучені

до заходів, що проводились у межах зимового оздоровчого дитячого табору на базі санаторію «Ялинка», який розташований у селищі Дачному Зміївського району Харківської області. Студенти працювали вихователями у цьому таборі в періоди з 28 грудня 2014 по 17 січня 2015, з 27 грудня 2015 по 16 січня 2016, з 25 грудня 2016 по 14 січня 2017. До роботи в таборі були відібрані тільки студенти експериментальної групи. Вони працювали з групами дітей від 20 і більше осіб.

У процесі реалізації *другої педагогічної умови* використовувалися два основні методи активного навчання, що дозволяють моделювати професійно-орієнтовані ситуації, котрі б сприяли становленню лідерської позиції майбутніх інженерів: метод рольового моделювання конкретних ситуацій, метод ділових бесід.

Інструментом реалізації *третьої педагогічної умови* було використано методи виховання, що впроваджувалися в процесі вивчення студентами дисциплін психолого-педагогічного циклу. Студентам пропонувалися лекції, що розкривали складність психологічного та морального змісту діяльності інженера на конкретних історичних прикладах; їм пропонувалося взяти участь у диспутах щодо ролі та значення інженера в сучасному світі взагалі та в Україні, зокрема, що проходили в рамках позааудиторної роботи; створювалися умови для оволодіння лідерською позицією через застосування методів педагогічної вимоги, доручення, стимулювання та коригування інноваційної діяльності, схвалення та заохочення.

У третьому розділі – **«Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти»** – наведено результати емпіричного дослідження, уточнено критерії, показники та рівні сформованості лідерської позиції майбутніх інженерів; подано результати педагогічного експерименту з упровадження педагогічних умов формування лідерської позиції майбутніх інженерів.

Педагогічний експеримент проводився впродовж 2014-2017 років. Експеримент містив традиційні для педагогічного дослідження етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. Основними критеріями, що характеризують рівень сформованості лідерської позиції студентів закладів вищої технічної освіти були визначені: мотиваційно-ціннісний, пізнавально-поведінковий, особистісно-рефлексивний. Всі критерії тісно пов'язані між собою і взаємообумовлені.

Мотиваційно-ціннісний критерій формування лідерської позиції в студентів включив у себе: свідоме ставлення студентів до становлення своєї лідерської позиції, усвідомлення та прояв майбутніми фахівцями групових інтересів у професійній сфері, усвідомлення та розуміння студентами професійної відповідальності інженера, вміння визначати та ефективно вирішувати конфліктні ситуації у виробничих колективах, мотивована спрямованість на успіх. *Пізнавально-поведінковий критерій* формування лідерської позиції у студентів характеризує обсяг і якість знань студентів, володіння ними методами аналізу, синтезу, порівняння, їх інтелектуальні вміння, а також практичні вміння та навички, що представляють собою

сукупність зовні спостережуваних вчинків і дій, що спрямовані на успішну професійну діяльність. *Особистісно-рефлексивний* критерій формування лідерської позиції у студентів характеризується рівнем розвиненості ділових якостей і індивідуально-психологічних особливостей особистості майбутніх фахівців, необхідних для успішної професійної діяльності інженера.

Ураховуючи вищезазначені критерії і показники, були виокремлені три рівні сформованості лідерської позиції: високий, середній, низький. *Високий рівень* (В) сформованості лідерської позиції свідчить про те, що майбутній інженер усвідомлює себе лідером, чий авторитет та владу і повноваження якого в одній або декількох сферах діяльності беззастережно визнаються рештою членів групи; здатний до умілого використання новітніх технологій; спрямований на активне, продуктивне життя, пізнання навколишнього світу і себе, саморозвиток; здатний до плідних взаємовідносин з членами групи. *Середній рівень* (С) сформованості лідерської позиції майбутнього інженера характеризується ставленням студента до себе як до лідера, усвідомленістю значення лідерської позиції для майбутнього інженера, позитивно-пасивним ставленням до її формування. Студенти цього рівня ситуативно, під дією зовнішнього впливу можуть якісно виконувати функції лідера. *Низький рівень* (Н) сформованості лідерської позиції у майбутніх інженерів характеризується індиферентним або негативним ставленням до формування лідерської позиції, відсутністю інтересу до прояву феномену лідерства, відсутністю прагнення до самовияву, переважанням мотивації уникнення невдач.

Для визначення наявного рівня сформованості лідерської позиції студентів закладів вищої технічної освіти було проведено психолого-педагогічну діагностику з використанням: 1) авторської анкети вивчення та аналізу лідерської позиції майбутнього інженера; 2) опитувальника «Самооцінка лідерства»; 3) методики діагностики лідерських здібностей Є. Жарикова, Є. Крушельницького, 4) багатофакторного опитувальника лідерства; 5) опитувальника біполярної самооцінки ефективності керівництва; 6) опитувальника самоактуалізації Е. Шострома; 7) методики дослідження макіавеллізму особистості; 8) методики оцінювання комунікативних й організаторських здібностей особистості КОЗ-2; 9) методики діагностики мотивації на успіх Т. Елерса.

За результатами констатувального етапу експерименту було визначено, що: до високого рівня сформованості лідерської позиції можна віднести не більше 23,96% студентів, яких було залучено до діагностики; розподіл респондентів за рівнями сформованості складових лідерської позиції у складі академічних груп вкрай нерівномірний. З метою забезпечення якості проведення наступного етапу експерименту були сформовані дві еквівалентні за рівнем розвитку лідерських якостей групи: експериментальна (201 студент) та контрольна (187 студентів). Відсутність значущих відмінностей у рівні сформованості показників лідерської позиції майбутніх інженерів була підтверджена завдяки використанню статистичних методів.

Визначення ефективності впливу педагогічних умов для формування лідерської позиції майбутніх інженерів в освітньому процесі вимагало

порівняння констатувальних і контрольних даних щодо сформованості лідерської позиції студентів експериментальної і контрольної груп (табл.1).

Таблиця 1

Узагальнені результати експериментальної роботи (у %)

Критерії і показники	Групи	До експерименту			Після експерименту			Приріст		
		Н	С	В	Н	С	В	Н	С	В
Мотиваційно-ціннісний критерій										
Ставлення студентів до формування і становлення лідерської позиції	ЕГ	14,43	51,74	33,83	1	59,7	39,3	-13,43	+7,96	+5,47
	КГ	12,83	52,4	34,76	8,56	54,54	36,9	-4,27	+2,14	+2,14
Ціннісне ставлення до групових інтересів у професійній сфері	ЕГ	2,99	37,81	59,2	1	34,83	64,17	-1,99	-2,98	+4,97
	КГ	3,22	36,89	59,89	1,07	37,97	60,96	-2,15	+1,08	+1,07
Здатність до розуміння морального змісту професії	ЕГ	0	23,88	76,12	0	12,94	87,06	0	-10,94	+10,94
	КГ	0	21,93	78,07	0	19,78	80,21	0	-2,15	+2,14
Здатність до виявлення сутності моральних колізій	ЕГ	2,98	79,11	17,98	0	71,15	28,85	-2,98	-7,96	+10,87
	КГ	3,75	79,14	17,11	2,13	79,69	18,18	-1,62	+0,55	+1,07
Мотивація до досягнення успіху	ЕГ	1	39,8	59,2	0	31,34	68,65	-1	-8,46	+9,45
	КГ	1,07	40,65	58,28	0	41,17	58,83	-1,07	+0,52	+0,55
Пізнавально-поведінковий критерій										
Розуміння факторів лідерства	ЕГ	6,97	53,73	39,3	3,98	53,23	42,79	-2,99	-0,5	+3,49
	КГ	5,88	56,68	37,43	6,39	54,54	39,07	+0,51	-2,14	+1,64
Когнітивні, комунікативні та організаційні уміння	ЕГ	9,95	51,74	38,31	4,98	43,78	51,24	-4,97	-7,96	+12,93
	КГ	11,22	54,01	34,76	9,64	55,61	34,75	-1,58	+1,6	0
Самооцінка здатності проявляти лідерську позицію	ЕГ	0	39,31	60,69	0	30,85	69,15	0	-8,46	+8,46
	КГ	0	41,18	58,82	0	39,04	60,96	0	-2,14	+2,14
Здатність переконувати інших	ЕГ	31,34	56,71	11,94	22,88	58,21	18,91	-8,46	+1,5	+6,97
	КГ	28,34	56,14	15,51	27,27	57,75	14,97	-1,07	+1,61	-0,54
Здатність проявляти знання у поведінці	ЕГ	13,93	71,14	14,93	5,97	70,14	23,88	-7,96	-1	+8,95
	КГ	14,98	72,72	12,29	10,69	75,4	13,9	-4,29	+2,68	+1,61
Особистісно-рефлексивний критерій										
Особистісні якості	ЕГ	37,82	57,71	4,47	28,86	60,19	10,95	-8,96	+2,48	+6,48
	КГ	39,04	55,08	5,88	36,89	56,15	6,96	-2,15	+1,07	+1,08
Рефлексивні уміння	ЕГ	18,91	58,71	22,38	9,96	60,20	29,84	-8,95	+1,49	+7,47
	КГ	18,19	57,22	24,59	17,11	54,55	28,34	-1,08	-2,67	+3,75

З метою отримання даних для співставлення на контрольному етапі експерименту було проведено повторну діагностику сформованості лідерської позиції майбутніх інженерів, котру було здійснено аналогічно тій, що проводилась на констатувальному етапі. Для цього застосовувались ті самі діагностичні методи і методики дослідження компонентів лідерської позиції студентів.

Для перевірки результативності проведеної експериментальної роботи виявлялася динаміка змін як за компонентами лідерської позиції респондентів окремо, так і за рівнем сформованості такої позиції загалом як цілісного

утворення було проведене порівняння кількості студентів з високим рівнем сформованості лідерської позиції на констатувальному та контрольному етапі дослідження (табл. 2).

На контрольному етапі дослідження в експериментальній групі були визначені суттєві відсоткові прирости кількості осіб з високим рівнем розвитку показників і негативні відсоткові прирости кількості осіб з середнім та низьким рівнем за показниками всіх критеріїв сформованості лідерської позиції майбутнього інженера. Такої тенденції не було визначено в контрольній групі, в освітній процес якої не впроваджувалися педагогічні умови формування лідерської позиції майбутніх інженерів.

Таблиця 2

Рівень сформованості лідерської позиції майбутнього інженера

Рівень розвитку	Експериментальна група (201 осіб)				Контрольна група (187 осіб)			
	До експерим.		Після експерим.		До експерим.		Після експерим.	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Високий	48	23,88%	78	38,81%	45	24,06%	62	31,55%
Достатній	101	50,25%	109	54,23%	100	53,48%	107	57,22%
Низький	52	25,87%	14	6,96%	42	22,46%	21	11,23%

Значущі зрушення в результатах, котрі визначені в експериментальній групі, пов'язані саме з упровадженням авторських педагогічних умов, що довело свою дієвість та може широко використовуватися для розвитку різних складників лідерської позиції майбутнього фахівця, що свідчить про досягнення мети дослідження та доведення її гіпотези.

У **загальних висновках** викладено основні результати дослідження проблеми формування лідерської позиції у майбутніх інженерів в освітньому процесі закладів вищої технічної освіти.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження підтвердило основні положення висунутої гіпотези та дозволило дійти таких **висновків**:

1. Визначено лідерську позицію майбутніх інженерів як особистісне утворення, що включає в себе усвідомлення майбутнім інженером готовності до виконання ролі лідера та здатності до організаційного впливу на виробничий колектив; вона ґрунтується на лідерському потенціалі особистості та формується в процесі засвоєння лідерської ролі в різних життєвих ситуаціях, включаючи умови професійної інженерної сфери.

Структура лідерської позиції майбутніх інженерів включає такі компоненти: *мотиваційно-ціннісний* (відображає спрямованість майбутнього інженера на лідерство та успіх у професійній діяльності, що проявляється через ціннісне ставлення до своєї професії та саморозвитку в ній); *когнітивний* (відображає знання майбутнього інженера про феномен лідерства, шляхи прояву лідерства, стилі лідерства, теорії лідерства, обмеження лідерства); *діяльнісний* (відображає здатність майбутнього інженера до застосування своїх знань та вмінь на практиці; а також готовність до трансформації практичного досвіду з різних сфер життя для досягнення цілей у професійній діяльності);

особистісний (відображає якості людини, які необхідні для розвитку лідерської позиції: морально-етичні якості, амбіційність, працелюбність, діловитість, ініціативність, відповідальність, наполегливість, цілеспрямованість, рішучість, нестандартне мислення, творчі риси, самостійність).

2. Теоретично обґрунтовано та реалізовані педагогічні умови формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти: залучення студентів у практичну самостійну діяльність, що передбачає застосування організаційних, комунікативних, когнітивних, рефлексивних умінь та зумовлює прояв їх лідерської позиції; моделювання професійно-орієнтованих завдань, що вимагають від студентів вибору оптимальних способів лідерського впливу у ситуаціях діалогічної та групової взаємодії; виховання ціннісного ставлення до лідерської позиції в позааудиторній та аудиторній роботі.

3. Розроблено модель реалізації педагогічних умов формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти, що включає мету, методологічні підходи, методичне забезпечення реалізації педагогічних умов, оцінювання рівнів сформованості лідерської позиції в майбутніх інженерів. Для реалізації педагогічних умов використано наступні форми: позааудиторна робота – інноваційні, самостійні, демократичні, інтерактивні, групові та індивідуальні; аудиторна робота – лекції, семінари, практичні заняття, самостійна робота, консультації; масові, групові, індивідуальні. Зокрема, реалізація першої педагогічної умови передбачає самостійну педагогічно-організаційну роботу, планування, діагностику, самоорганізацію, прогнозування, презентацію, рефлексію, коучинг, самокоучинг; реалізація другої педагогічної умови передбачає моделювання ситуацій, ділові та рольові ігри, дискусії, аналіз конкретних ситуацій; реалізація третьої педагогічної умови передбачає застосування методів: проблемного викладу, бесіди, прикладу, педагогічної вимоги, громадської думки, вправлення, привчання, доручення, стимулювання та коригування інноваційної діяльності, змагання.

4. Експериментально доведено ефективність педагогічних умов формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти. Оцінювання рівня сформованості лідерської позиції за уточненими критеріями та показниками (мотиваційно-ціннісний, пізнавально-поведінковий, особистісно-рефлексивний) в контрольній і експериментальній групі доводять позитивний вплив реалізації теоретично обґрунтованих педагогічних умов на зміни рівнів сформованості лідерської позиції у майбутніх інженерів. Так, на контрольному етапі експерименту, кількість студентів з високим рівнем сформованості лідерської позиції в експериментальній групі збільшилася на 14,93%, а з низьким рівнем зменшилась відповідно на 18,91 %. В той же час у контрольній групі рівень сформованості лідерської позиції змінився не значною мірою. Кількість студентів з низьким рівнем сформованості лідерської позиції зменшилась тільки на 11,23 %.

Результати педагогічного експерименту підтверджують висунуту гіпотезу дослідження та доцільність упровадження розроблених педагогічних умов

формування лідерської позиції майбутніх інженерів в освітньому процесі закладів вищої технічної освіти.

5. На основі авторських педагогічних умов було сформульовано методичні рекомендації щодо реалізації педагогічних умов в позааудиторній та аудиторній роботі закладу вищої технічної освіти. Показано особливе значення комплексного та послідовного впровадження педагогічних умов у роботі з майбутніми інженерами. Важливість саме комплексного використання педагогічних умов обумовлюється тим фактом, що кожна з педагогічних умов спрямована на формування певних компонентів лідерської позиції: перша педагогічна умова – на розвиток особистісного та діяльнісного компонентів, друга педагогічна умова – на формування когнітивного компоненту, третя педагогічна умова – на формування мотиваційно-ціннісного компоненту лідерської позиції майбутнього інженера. Реалізація педагогічних умов у відриві одна від іншої буде призводити до формування лише окремих лідерських навичок, або розвитку певних лідерських якостей, але не до формування лідерської позиції як цілісного утворення.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективними для подальшого наукового пошуку є питання підготовки педагогічного складу та інших організаторів освітнього процесу до формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої технічної освіти, а також питання формування лідерської позиції у майбутніх фахівців іншої професійної спрямованості.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

Статті у фахових виданнях:

1. Ріпко І. В. Роль духовності при формуванні відповідальності у студентів технічних університетів / І. В. Ріпко // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2015. – №2. – С. 87-95.

2. Ріпко І. В. Дослідження лідерських якостей у студентів технічних університетів: результати експерименту / І. В. Ріпко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. зб. наук. праць – вип. 40 (93) – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2015. С. 481-487.

3. Ріпко І. В. Формування організаційних здібностей як необхідного аспекту лідерської позиції майбутніх інженерів / Т. В. Гура, І. В. Ріпко // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2016. – №1. – С. 32-41.

4. Костира І. В. Складові лідерської позиції майбутнього інженера / І. В. Костира // Теорія і практика управління соціальними системами // Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ «ХП», 2017. – № 2. – С. 38-48.

5. Костира І. В. Модель формування лідерської позиції у майбутніх інженерів вищих технічних навчальних закладів / І. В. Костира // Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія». № 2(21), Покровськ: ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», 2017. – С. 63-68

6. Костира І. В. Теоретичні аспекти формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах / І. В. Костира // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми // Зб. наук. пр. – Випуск 48 / редкол. – Київ-Вінниця: ФОП Тарнашинський О.В., 2017. – С. 132-136.

Зарубіжні періодичні видання:

7. Костыря И. В. Формирование лидерской позиции у будущих инженеров в высших технических учебных заведениях Украины / И. В. Костыря // Научно-теоретический и практический журнал «ОРАЛДЫН ГЫЛЫМ ЖАРШЫСЫ». – 2017. – № 4 (164). – С. 36-51.

Статті у збірниках наукових праць та у матеріалах наукових конференцій:

8. Костира І. В. Дослідження лідерської позиції у майбутніх інженерів в ВТНЗ: результати експерименту / Т. В. Гура, І. В. Костира // Наука і світ. К.: Центр міжнародного співробітництва «ТК Меганом», 2016. – №11(32). – С. 89-106.

9. Ріпко І. В. Лідерській потенціал як вагома складова особистісно-значущих якостей студентської молоді / Т. В. Гура, І. В. Ріпко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. зб. наук. праць – вип.40-41 (44-45) – Харків: НТУ «ХПІ», 2014. С. 54-64.

10. Ріпко І. В. Духовність як основа відповідальності лідера / Т. В. Гура, І. В. Ріпко // Духовно-моральні основи та відповідальність особистості у долі людської цивілізації : зб. наук. праць : за матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., 5-6 листопада 2014 р. – У 2 ч. : Ч. 1/ за ред. О. Г. Романовського, Ю. І. Панфілова. - Харків: НТУ «ХПІ», 2016. – С. 104-107.

11. Ріпко І. В. Роль інтонаційної виразності у професійному мовленні викладача / Н. В. Середа, І. В. Ріпко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. зб. наук. праць – вип.43 (47) – Харків: НТУ «ХПІ», 2015. С. 69-80.

12. Ріпко І. В. Педагогічна діагностика лідерських якостей як необхідний елемент професійної підготовки майбутніх інженерів в технічних університетах / І. В. Ріпко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. зб. наук. праць – вип.43 (47) – Харків: НТУ «ХПІ», 2015. – С. 130-139.

13. Ріпко І. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей студентів-машинобудівників технічних університетів / Т. В. Гура, І. В. Ріпко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць [Текст] / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. Романовського. – Вип.44 (48) – Харків: НТУ «ХПІ», 2016. – С.33-45.

14. Ріпко І. В. Діяльнісний підхід в контексті вивчення проблеми формування лідерської позиції у майбутніх інженерів / Т. В. Гура, І. В. Ріпко // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти [Текст] : П78 зб. наук. праць / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. Романовського. – Вип. 45 (49). – Харків : НТУ «ХПІ», 2016. – С. 120-128.

15. Костиря І. В. Діагностичний інструментарій процесу ефективного формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах / Т. В. Гура, І. В. Костиря // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти [Текст]: зб. наук. праць / за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. – Вип. 46 (50). – Харків : НТУ «ХП», 2016. – С. 3-11.

16. Ріпко І. В. Роль духовності при формуванні відповідальності у лідерів ХХІ століття / І. В. Ріпко // Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів і аспірантів «Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес» 7-8 квітня 2015 р. Харків. – С.4-5.

17. Ріпко І. В. Особливості становлення лідерського потенціалу у студентів вищих навчальних закладів / І. В. Ріпко // Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів і аспірантів «Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес» 7-8 квітня 2015 р. Харків. – С.224-225.

18. Ріпко І. В. Формування лідерських та організаційних здібностей студентів як необхідний аспект професійної діяльності викладачів технічних університетів / І. В. Ріпко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Кадровый потенциал современных образовательных систем: состояние и перспективы» 17–18 февраля 2016 г. – Харьков: Народная украинская академия. – С. 250-254.

19. Ріпко І. В. Лідерська позиція інженера як особистісно-значущий феномен / І.В. Ріпко // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес (До 55-ї річниці першого польоту людини у космос) : тези доповідей Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір., м. Харків, 19–20 квітня 2016 р. : у 3 ч. – Ч. 1 / редкол. Є. І. Сокол [та ін.] – Харків: НТУ «ХП», 2016. – С.100.

20. Ріпко І. В. Лідерська позиція майбутнього інженера: діяльнісний підхід / І. В. Ріпко // Інформаційні технології: наука,техніка, технологія, освіта, здоров'я: Тези доповідей ХХІV міжнародної науково-практичної конференції, Ч. IV (18-20 травня 2016 р., Харків) / за ред. проф. Сокола Є.І. – Харків, НТУ «ХП», – С. 100.

21. Костиря І. В. Теоретичні основи формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах / І. В. Костиря, Т. В. Гура // Матеріали 11-ї міжнар. наук.-практ. конф. магістрантів та аспірантів, 18-21 квітня 2017 р. : у 3 ч. Ч. 3 / ред. Є. І. Сокол. – Харків : НТУ "ХП", 2017. – С. 225.

22. Костиря І. В. Особливості професійної діяльності сучасного інженера / І. В. Костиря // Наукова школа академіка І. А. Зязюна в його соратниках і учнях : матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 16-17 травня 2017 р. / ред. О. Г. Романовський. – Харків : НТУ "ХП", 2017. – С. 127-130.

23. Костиря І. В. Місце і значення харизми в моделі формування лідерської позиції у майбутніх інженерів вищих технічних навчальних закладів/ І. В. Костиря // Лідери ХХІ століття. Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій: Матеріали науковопрактичної

конференції 21-22 вересня 2017 р. / За заг. ред. Романовського О.Г. – Х.: НТУ «ХП», 2017. – С. 83-85.

АНОТАЦІЇ

Костира І. В. Формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2018.

У дисертації теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено педагогічні умови формування лідерської позиції майбутніх інженерів у закладах вищої освіти технічного профілю. В дисертації вперше визначено поняття лідерської позиції майбутнього інженера, як усвідомленої готовності до виконання ролі лідера та сукупності всіх відносин його особистості до дійсності, що склалася в певну систему групових взаємовідносин, породжених цим усвідомленням. Базовими компонентами лідерської позиції визначено: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний і особистісний. Експериментально доведено, що педагогічними умовами формування лідерської позиції майбутнього інженера у закладі вищої технічної освіти є: залучення студентів у практичну самостійну діяльність, що передбачає застосування організаційних, комунікативних, когнітивних, рефлексивних умінь і зумовлює прояв їх лідерської позиції; моделювання професійно-орієнтованих завдань, що вимагають від студентів вибору оптимальних способів лідерського впливу у ситуаціях діалогічної та групової взаємодії; виховання ціннісного ставлення до лідерської позиції в позааудиторній та аудиторній роботі.

Ключові слова: лідерська позиція, майбутні інженери, освітній процес, заклад вищої технічної освіти.

Костыря И.В. Формирование лидерской позиции будущих инженеров в высшем техническом учебном заведении. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Винница, 2018.

В диссертации уточнен смысл понятия лидерская позиция будущих инженеров, которая определенная как личностное образование, включающее в себя осознание будущим инженером готовности к выполнению роли лидера и способность к организационному воздействию на коллектив. Лидерская позиция основывается на лидерском потенциале личности и формируется в процессе выполнения роли лидера в различных жизненных ситуациях, включая условия профессиональной инженерной сферы. В структуре лидерской позиции студентов заведений высшего образования технического профиля выделены следующие составляющие: мотивационно-ценностный компонент (отражает

направленность будущего инженера на лидерство и успех в профессиональной деятельности, проявляется через ценностное отношение к своей профессии и саморазвитие в ней); когнитивный компонент (отражает знания будущего инженера о феномене лидерства, пути проявления лидерства, стили лидерства, теории лидерства, ограничения лидерства), деятельностный компонент (отражает способность будущего инженера к применению своих знаний и умений на практике; а также готовность к трансформации практического опыта в различных сферах жизни для достижения целей в профессиональной деятельности), личностный компонент (отражает качества человека, которые необходимы для развития лидерской позиции: морально-этические качества, амбициозность, трудолюбие, деловитость, инициативность, ответственность, настойчивость, целеустремленность, решительность, нестандартное мышление, творческие черты, самостоятельность).

Теоретически обоснованы, разработаны и экспериментально проверены педагогические условия формирования лидерской позиции будущих инженеров в техническом вузе: вовлечение студентов в практическую, самостоятельную деятельность, которая предусматривает применение организационных, коммуникативных, когнитивных, рефлексивных умений и обуславливает проявление лидерской позиции; моделирование профессионально-ориентированных задач, требующих от студентов выбора оптимальных способов лидерского влияния в ситуациях диалогического и группового взаимодействия; воспитание ценностного отношения к лидерской позиции во внеаудиторной и аудиторной работе. Разработана модель реализации педагогических условий формирования лидерской позиции будущих инженеров в техническом вузе, которая включает цель, методологические подходы, методическое обеспечение реализации педагогических условий, оценку уровней сформированности лидерской позиции у будущих инженеров. В частности реализация первого педагогического условия предполагает самостоятельную педагогическую организационную работу, планирование, диагностику, самоорганизацию, прогнозирование, презентацию, рефлекссию, коучинг, самокоучинг; реализация второго педагогического условия предполагает моделирование ситуаций, деловые и ролевые игры, дискуссии, анализ конкретных ситуаций; реализация третьего педагогического условия предполагает метод проблемного изложения, беседы, метод примера, метод педагогического требования, метод общественного мнения, метод упражнения, метод приучения, метод поручения, метод стимулирования и коррекции, метод соревнования.

Критерии (мотивационно-ценностный, познавательно-поведенческий, личностно-рефлексивный) и соответствующие показатели результативности проведенной работы доказывают положительное влияние реализации теоретически обоснованных педагогических условий на изменение уровней сформированности лидерской позиции у студентов технических вузов. Так, количество студентов с высоким уровнем сформированности лидерской позиции в экспериментальной группе увеличилось на 14,93%, а в контрольной группе – на 7,49%. Сравнение различий прироста показателей в

экспериментальной и контрольной группах показало несостоятельность стихийного формирования лидерской позиции у будущих инженеров. Только целенаправленное педагогическое вмешательство обеспечивает переход на более высокий уровень сформированности лидерской позиции у будущих специалистов. Проведенное исследование не исчерпывает всех аспектов данной проблемы. Перспективным для дальнейшего научного поиска является вопрос подготовки педагогического состава и других организаторов образовательного процесса к формированию лидерской позиции будущих инженеров в техническом вузе, а также изучение механизмов становления лидерской позиции будущих специалистов в техническом вузе.

Ключевые слова: лидерская позиция, будущие инженеры, образовательный процесс, технический вуз.

Kostyria I.V. Formation of a leading position of future engineers in higher technical educational institutions. – Manuscript copyright.

The Thesis Research for obtaining the Degree of the Candidate of Pedagogic Sciences majoring in 13.00.07 – Theory and Methods of Education.– Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynsky State Pedagogical University, Vinnytsia, 2018.

In the dissertation, pedagogical conditions for the formation of a leading position of future engineers in higher technical educational institutions are theoretically substantiated and experimentally verified. The dissertation firstly defines the notion of leadership position of the future engineer as a conscious readiness to fulfill the role of the leader and the totality of all relations of his personality to the reality that has developed into a certain system of group relationships generated by this awareness. The basic components of a leadership position are defined: motivational-valuable, cognitive, activity and personal. It has been experimentally proved that the pedagogical conditions of forming the leadership position of a future engineer in a higher technical educational institution are: the inclusion of students in practical, independent activity, which involves the use of organizational, communicative, cognitive, reflexive skills and determines the manifestation of their leadership position; modeling of professionally-oriented tasks requiring students to choose the best ways to influence leadership in situations of group interaction; the upbringing of a value relation to a leadership position in classroom work

Key words: leadership position, future engineers, educational process, higher technical educational institution.